ISSN 1392-6373
SVEIKATOS MOKSLAI
2012, Volume 22, Number 2, p. 20-23

SOCIALINIAI, DIAGNOSTINIAI BEI MOTYVŲ ASPEKTAI NUSIKALTIMUOSE ŽMOGAUS SEKSUALINEI LAISVEI IR NELIEČIAMUMUI STACIONARINIŲ TEISMO PSICHIATRINIŲ EKSPERTIZIŲ PRAKTIKOJE LIETUVOJE

JOLANTA DIDŽIOKIENĖ, RAMUNĖ DRAZDAUSKIENĖ
Valstybinė teismo psichiatrijos tarnyba prie Sveikatos apsaugos ministerijos

Raktažodžiai: *iššaginimai, seksualiniai prievartavimai, seksualinis smurtas, stacionarinė teismo psichiatrinė psichologinė ekspertizė, socialiniai faktoriai, seksualinių nusikaltimų motyvai, psichikos sutrikimai, smurto aukos.*

Santrauka

Straipsnyje analizuojami Utenos ekspertiniame skyriuje 2001-2010 m. tirtų asmenų, įvykdžiusių nusikaltimus žmogaus seksualinei laisvei ir neliečiamumui, socialiniai, diagnostiniai ir motyvų aspektai. Dažniausias seksualinio smurto motyvas – lytinio potraukio tenkinimas pasirenkant atsitiktines, tuo metu šalia buvusias aukas. Darbe analizuojama vyraujantis tiriamųjų amžius, nusikalstamos veikos pobūdis, socialinių faktorių įtaka seksualiniam smurtui, aukos. 48 proc. aukomis tapo nepažįstami, atsitiktiniai asmenys, sugėrovai bei šeimos nariai. 30 proc. aukų buvo nepilnamečiai asmenys. Tyrimo duomenimis, dominavo menkas tiriamųjų išsilavinimas, pastovaus pragyvenimo šaltinio ir lytinio partnerio neturėjimas, ankstesni teistumai, piktnaudžiavimas alkoholiu ir kitomis psichotropinėmis medžiagomis. Aptariami dažniausiai pasitaikantys psichikos sutrikimai įvykdžiusiems minėtas nusikalstamas veikas. 21proc. tirtų atvejų dominavo asmenybės sutrikimai. Apie 64 proc. tirtų asmenų anksčiau buvo gydyti psichiatrijos stacionaruose. Straipsnyje aptariamos prevencinės seksualinių nusikaltimų galimybės.

ĮVADAS

Seksualinis smurtas yra svarbi nūdienos problema. Tai sunki kėsinimosi į asmeninį žmogaus gyvenimą bei jo seksualinio apsisprendimo laisvę forma. Ši veika nusikaltimais pripažįstama visose kultūrose ilgą žmonijos raidos laikotarpį. Nusikaltimų žmogaus seksualinei laisvei aukomis tampa ne tik moterys. Ypatingą atgarsį visuomenėje sukelia atvejai, kuomet lytiniam pasitenkinimui pasiekti būna pasirenkami vaikai. Seksualinis smurtas stebimas visose kultūrose, nesvarbu, koks visuomenės išsilavinimo ir valstybės ekonomikos lygis. Šio pobūdžio smurto atvejai dažnesni kilus karui, socialinei įtampai, blogėjant gyvenimo sąlygoms. Seksualinei agresijai įtakos turi socialinė aplinka, šeimyninio gyvenimo disharmonija, piktnaudžiavimas alkoholiu. Lietuvoje paskutinių kelerių metų laikotarpiu stebimi pasaulinės ekonominės krizės padariniai – žemas pragyvenimo ir aukštas bedarbystės lygis, narkomanijos bei alkoholizmo plitimas, didėjantis bendras konfliktiškumas ir agresyvumas visuomenėje. Visa tai sąlygoja nusikalstamumo didėjimą, žinoma, ir seksualinio smurto padažnėjimą. Smurtinių nusikaltimų struktūroje šiuo metu apie 25 proc. sudaro iššaginimai. Informatikos ir ryšių departamento Nusikalstamų veikų žinybinio registro užregistruotos nusikalstamos veikos žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui duomenimis, jeigu 2001 m. buvo užregistruoti 58 tokio pobūdžio nusikaltimai, 2002 m. – 62, tai 2003 m. šių nusikaltimų skaičius išaugo iki 352 atvejų, 2005 m. – iki 501, o 2010 m. – iki 401 atvejo.

Darbo tikslas – ištirti socialinius, motyvų ir diagnostinius ypatumus seksualinio pobūdžio nusikaltimuose.

TYRIMO MEDŽIAGA IR METODAI

Išanalizuota Utenos ekspertiniame skyriuje 2001-2010 m. laikotarpiu tirtų 104 asmenų, kuriems buvo skirtos stacionarinės teismo psichiatrinės ekspertizės, ligos istorijos, teismo psichiatrinių psichologinių ekspertizių aktai. Analizės objektu buvo pasirinkti asmenys, pastarųjų dešimties metų laikotarpiu įvykdę seksualinį smurtą – iššaginimus, seksualinius prievartavimus, privertimus lytiškai santykiauti (senojo LR BK 118, 119 ir 120 str. ir naujojo LR BK 149, 150, 151 straipsniai).

REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Iš Utenos ekspertiniame skyriuje 2001-2010 m. laikotarpiu tirtų 2147 asmenų 104 tiriamiesiems baudžiamosios

 Adresas susirašinėti: Ramunė Drazdauskienė, el. p. ramune.drazdauskiene@vtpt.lt

bylos buvo iškeltos dėl nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui. Tai sudarė 4,8 proc. visų atliktų stacionarinių ekspertizių. Tirtų asmenų skaičiaus dinamika 2001-2010 m. laikotarpiu pateikta 1 lentelėje. Stebėtas tiriamųjų amžiaus intervalas svyravo nuo 15 iki 62 metų. Tyrimo rezultatai parodė, jog vyravo jauno ir vidutinio amžiaus tiriamieji. Dažniausiai (80,8proc.) seksualiai smurtavo 15-40 metų tiriamieji. Tai parodo, kad šio pobūdžio nusikalstamai veikai daugiau buvo linkę jauno, lytiškai aktyvaus amžiaus vyrai. 12 atvejų arba 11,5 proc. nusikalstama veika buvo padaryta grupėse.

Išnagrinėjus socialinių faktorių įtaką seksualiniam smurtui, paaiškėjo, kad 71,2 proc. tiriamųjų neturėjo vidurinio išsilavinimo, 72,1 proc. jų neturėjo darbo bei pastovių lėšų pragyvenimui, 74 proc. buvo vieniši, nevedę, išsiskyrę. Artimų emocinių ryšių, pastovaus lytinio partnerio nebuvimas turėjo įtakos tiriamųjų psichikos sveikatai, socialinei adaptacijai bei įvykdytoms šio pobūdžio veikoms. 48,5 proc. tiriamųjų anksčiau buvo teisti nuo vieno iki kelių kartų, o tai leidžia teigti, kad polinkis nusikalstamai veikai – vienas iš rizikos faktorių nusikaltimuose žmogaus lytinei laisvei. Didelį susirūpinimą kelia tai, kad 48,1proc. seksualinį smurtą vykdė būdami apsvaigę nuo alkoholio, narkotikų ar psichotropinių medžiagų. Yra nuomonė, jog agresyvumą provokuoja intoksikacijos psichoaktyviosiomis medžiagomis, ypač alkoholiu, kuris smarkiai mažina impulsų kontrolę, kritiką. Piktnaudžiavimą psichotropinėmis medžiagomis lėmė vienišumas, sunki materialinė padėtis, artimųjų abejingumas, depresiniai sutrikimai, o tai, suprantama, turėjo įtakos nusikaltimų įvykdymui.

Kalbant apie įvykdytų šio pobūdžio nusikaltimų aukas (2 lentelė), matyti, kad 48,1 proc. aukomis tapo nepažįstami, atsitiktiniai asmenys, 24 proc. atvejų aukos buvo pažįstamos, su kuriomis prieš nusikalstant buvo kartu girtaujama, o 20,2 proc. atvejų aukomis tapo artimos aplinkos asmenys – motina, sesuo, močiutė, dukra, podukra, teta. Nusikaltimai paprastai buvo įvykdyti namų aplinkoje. Stebėti 8 atvejai, kas sudarė 7,7 proc., kuomet aukomis tapo tos pačios lyties asmenys, t.y. buvo homoseksualūs ir pedofiliniai ryšiai. Atkreipėme dėmesį, kad 36 atvejais nusikalstamos veikos aukos buvo nepilnamečiai asmenys, ir tai sudarė trečdalį visų aukų. Taigi, seksualinių nusikaltimų aukų struktūra Lietuvoje atitinka rinkos ekonomikos socialinę padėtį – Lietuvoje seksualines paslaugas galima nusipirkti, tačiau seksas su nepilnamečiais asmenimis netoleruojamas ir baudžiamas. Tokia padėtis jau daugelį metų susiklosčiusi ir išsivysčiusios rinkos ekonomikos demokratinėse šalyse. Iš 104 tirtų asmenų 4 tiriamieji savo aukas ir nužudė (tai sudarė 3,9 proc.). Čia reikėtų paminėti Lietuvoje žinomą pakelių maniaką, kuris 2001 m. pakeleives merginas nusiveždavo į atokią vietą, išprievartaudavo ir nužudydavo. Jo aukomis tapo trys merginos ir tik vienai pavyko išsigelbėti. Iššaginimų atvejais smurtas asmeniui yra ne tik nusikaltimo padarymo būdas, bet ir tikslas.

Tyrimo rezultatai parodė, kad dažniausias seksualinio smurto motyvas – lytinio potraukio tenkinimas, kas sudarė 39,4 proc. tirtų atvejų. Tiriamieji nurodė, kad „kilo staigus noras pasantykiauti, po ranka pasitaikė dukra, todėl ją iššaginau". 40 m. vyras išprievartavo buvusią žmoną, nes „gyvenom po vienu stogu, man reikia patenkinti savo po-

1 lentelė. Tirtų asmenų skaičiaus dinamika 2001-2010 m. laikotarpiu

Metai	Iš viso atlikta ekspertizių	Iš jų bylose žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei
2001	308	18
2002	260	9
2003	194	8
2004	165	3
2005	204	15
2006	273	12
2007	198	13
2008	198	6
2009	196	9
2010	151	11
Iš viso	2147	104

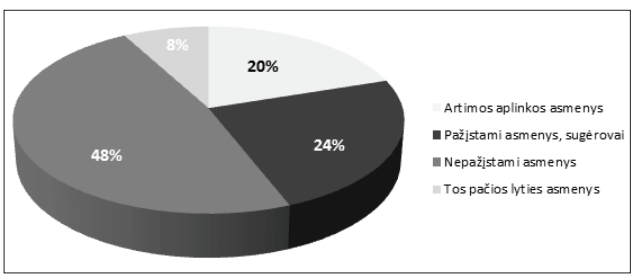

1 pav. Nusikaltimų aukų pasiskirstymas procentais

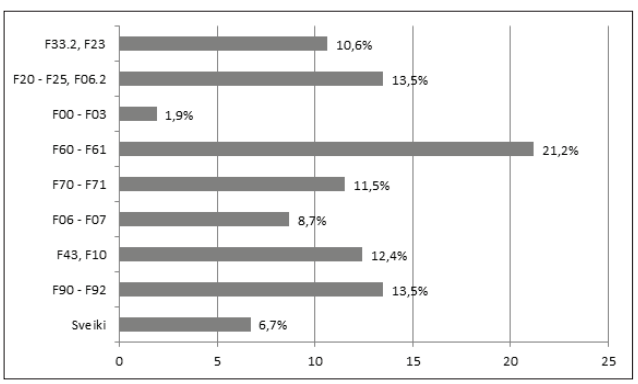

2 pav. Psichikos sutrikimų pasiskirstymas procentais

reikius, norėjau pasimylėti". 34 m. vyras „norėjo" moters, skaitė skelbimus laikraštyje ir, išsikvietęs merginą, ieškančią auklės darbo, ją išprievartavo. Arba 17 m. vaikinas išprievartavo savo seserį, nes buvo išgėręs ir miegojo su ja vienoje lovoje. 29,8 proc. tirtų atvejų motyvų nepavyko išaiškinti, tiriamieji buvo gynybiški, nenurodė nusikalstamos veikos motyvų, teigė, jog „nieko nežinau, nieko nemačiau, nesąmonė". Tai tikrai didelis skaičius (trečdalis) neišaiškintų motyvų, tai rodo motyvų išaiškinimo problemiškumą. 13 atvejų, kas sudarė 12,5 proc., nusikalstama veika įvykdyta, pasiduodant kitų įtakai, t.y. nusikaltimai įvykdyti grupėje, pačiai aukai provokuojant tokius veiksmus arba pornografinės produkcijos įtakoje. Atkreiptinas dėmesys, jog „juodoji" pornografija neigiamai paveikia vaikus ir paauglius, dar neturinčius seksualinės patirties – ji kuria iškreiptą, vienpusišką seksualinio elgesio ir partnerių bendravimo modelį, skatina mėgdžioti. Tiriamieji teigė: „sugalvojom visi... nusižiūrėjom nuo pornofilmų". Pvz., 20 m. vyras išprievartavo savo tetą, nes „teta mane gundė" arba anūkas išprievartavo savo močiutę, nes „ji pati glostė per nugarą". Kitas motyvas - keršto (5,8 proc.), kada nusikalstama veika įvykdyta kerštaujant. Pavyzdžiui, 23 m. vyras išprievartavo sugėrovę, nes jį anksčiau neteisingai apkaltino, todėl keršijo: „boba norėjo pasodinti". Kitas teigė, kad nukentėjusioji „grasinusi policijai dėl išdaužtų langų" arba „sugėrovė norėjo pasisavinti mano pinigus". Tyrimas parodė, kad 4 atvejais (3,8 proc.) buvo impulsyvūs veiksmai. Pvz., 35 m. vyras, sergantis paranoidine šizofrenija, 13 kartų gydytas psichiatrijos ligoninėje, impulsyviai puolė einančią keliu nepažįstamą nepilnametę, tempė ją į krūmus. Kitas tiriamasis bandė išprievartauti savo motiną, nes mintis prievartauti „kilo staiga". Skriaudos motyvas išaiškėjo 3 atvejais (2,9 proc.), kada nusikalstamą seksualinę veiką įvykdę asmenys patys anksčiau patyrė seksualinę prievartą. Tyrimas parodė, kad patologiniai motyvai stebėti taip pat 3 atvejais. Pavyzdžiui, 38 m. vyras, sergantis šizofrenija, prievartavo todėl, kad „bandė tobulinti izotermijos mokslą", 25 m. vyras, kuriam taip pat konstatuota paranoidinė šizofrenija, prievartavo savo podukrą, nes „jausdavosi kaip robotas". Dėl konflikto, pykčio aukos nukentėjo 3 atvejais (2,9 proc.) . Pvz., 32 m. vyras po konflikto su sugyventine buvo „piktas, įsiutęs", todėl gatvėje aplenkęs nepažįstamą moterį „čiupo ją ir prievartavo". 50 m. vyras išprievartavo sugėrovę, nes buvo supykęs dėl to, kad ji pasituštino ant grindų".

Atlikus teismo psichiatrijos psichologijos ekspertizes, paaiškėjo, kad 89 asmenys nusikalstamų veikų padarymo metu galėjo suprasti savo veiksmų esmę ir juos valdyti, likusieji 15 tiriamųjų buvo teismo pripažinti nepakaltinamais, jiems skirtos priverčiamosios medicininio pobūdžio priemonės. Du asmenys, kuriems buvo diagnozuotas vidutinis protinis atsilikimas su elgesio sutrikimais, pripažinti ribotai pakaltinamais.

Remiantis klinikinio tyrimo rezultatais, medicinos dokumentų duomenimis, baudžiamųjų bylų medžiaga, TPPE metu tirtiems asmenims konstatuotos šios diagnozės (3 lentelė): 21,2 proc. dominavo asmenybės sutrikimai, 13,5 proc. - psichozinės būsenos (paranoidinė šizofrenija, šizoafektinis sutrikimas), organinis kliedesinis (panašus į šizofreniją) sutrikimas. Tiek pat, t.y. 13,5 proc. atvejų nepilnamečiams asmenims konstatuoti elgesio sutrikimai: socializuotas elgesio, mišrus elgesio ir emocijų sutrikimas, hiperkinezinis sutrikimas. Protinis atsilikimas (lengvas bei vidutinis) konstatuotas 11,5 proc. tirtų asmenų. Organiniai nuotaikos ir asmenybės sutrikimai vyravo 8,7 proc. atvejų. Psichiškai sveikais pripažinti 7 tirti asmenys (6,7proc.). Mažiausiai (tik 1,9 proc. tiriamųjų) buvo diagnozuotos demencijos. Laikino pobūdžio psichikos sutrikimai diagnozuoti 11 atvejų arba 10,6 proc. Diagnozuotas sunkus depresijos epizodas su psichozės simptomais, ūminis polimorfinis psichozinis sutrikimas. Kitos diagnozės (situacinė depresinė reakcija, adaptacijos sutrikimai, psichikos ir elgesio sutrikimai, vartojant alkoholį, narkotines medžiagas) nustatytos 13 atvejų, ir tai sudarė 12,4 proc. Vienam iš tirtų asmenų buvo stebėta potraukių patologija, šalia asmenybinio sutrikimo diagnozuoti kiti seksualinio pasirinkimo sutrikimai F65.8. 30 m. tiriamojo žodžiais, jis nuo vaikystės turėjo seksualinės sferos sutrikimų. Pasakoja, kad nuo 10 metų masturbuodavosi. Būdamas 12 metų, į tai įtraukė 2-3 m. jaunesnį draugą, nuo 14 m. masturbuodavosi ne vienas – su draugu ir drauge, dažniausiai automobiliuose. Pripažįsta, kad 12-14 m. amžiuje seksualiniam pasitenkinimui pasiekti pasinaudodavo vištomis. 15-16 m. amžiuje buvę zoofiliniai kontaktai su karve, kurie tęsėsi vienerius metus. 2008m. „traukė turėti lytinių santykių su arkliu". 2009m. buvo zoofiliniai santykiai su šunimi. Pastaruosius 7 metus turėjo merginą, su kuria gyveno įprastinį seksualinį gyvenimą. 2004-2005 m., pašlijus santykiams su mergina, pradėjo piktnaudžiauti alkoholiu, atsirado potraukis masturbuotis viešai bei demonstruoti savo lytinius organus nepažįstamoms merginoms. Iš pradžių masturbuodavosi atokesnėse vietose, vėliau nebesislėpdavo, specialiai išeidavo iš priedangų, „kad pamatytų". Teigia, kad kuo daugiau merginų jį pastebėdavo, tuo ilgiau tęsdavosi lytinis susijaudinimas. Vėliau seksualiniam pasitenkinimui pasiekti jau nepakakdavo jį pastebėjusių merginų reakcijos, vis sunkiau patirdavo susijaudinimą. Nuo 2005 m. pradėjo užkabinėti ir užpuldinėti visai nepažįstamas merginas, reikalaudamas jį masturbuoti; nuo 2007 m. kartais grasindavo ginklu. Eidamas miškeliu, sekdavo merginoms iš paskos, jas kalbindamas,

prašydamas jas masturbuoti, demonstruodavo savo lytinį organą erekcijos būsenoje. Nurodo, kad taip elgdavosi susipykęs su savo mergina, jausdavo, kaip kaupiasi lytinė įtampa ir tik tokiu būdu „išsikraudavo".

Tyrimai parodė, kad 63,5 proc. tirtų asmenų anksčiau buvo gydyti psichiatrijos stacionaruose, t.y. – jiems jau buvo konstatuoti psichikos sutrikimai. Analizuojant tyrimo rezultatus, paaiškėjo tiesioginis ryšys tarp hetero- ir autoagresyvaus elgesio. 40 atvejų, arba 38,5 proc. tiriamųjų anksčiau buvę suicidiniai bandymai.

Baigiant reikia pažymėti, kad užkirsti kelią seksualiniam smurtui galima tik panaudojus teisines, socialines, gydymo priemones. Labai svarbus šių tarnybų bendradarbiavimas. Medikai daugiau dėmesio turėtų skirti savalaikei diagnostikai, nuolatiniam psichikos ligonių stebėjimui, efektyviai terapijai, psichikos ligonių socialinei reabilitacijai. Labai svarbus ir visuomenės švietimas. Derėtų pamąstyti apie specialų lytinius nusikaltimus padariusių asmenų registrą.

Europos Žmogaus Teisių Teismas teigia, kad „seksualiniai piktnaudžiavimai nekvestionuojamai yra nepakenčiami, paliekantys auką silpninančius padarinius. Vaikai ir kiti pažeidžiami asmenys turi būti saugomi valstybės. Ta apsauga turi apimti efektyvių atgrasančių priemonių ėmimąsi siekiant apsaugoti nuo tokių sunkių kišimosi į asmens privatų gyvenimą formų" (p. 64).

IŠVADOS

1. Paskutinių 10 metų laikotarpiu stebimas nusikaltimų žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui augimas.

2. Nusikaltimams žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui svarbūs socialiniai veiksniai: menkas išsilavinimas, pastovaus pragyvenimo šaltinio ir lytinio partnerio neturėjimas, ankstesni teistumai, piktnaudžiavimas alkoholiu ir kitomis psichotropinėmis medžiagomis.

3. Įvykdyto seksualinio smurto aukomis dažniausiai buvo nepažįstami, atsitiktiniai asmenys, sugėrovai bei šeimos nariai. Nusikaltimai paprastai buvo įvykdyti namų aplinkoje. Šio pobūdžio nusikalstami veiksmai yra socialiai pavojingiausi, nes trečdalis aukų buvo nepilnamečiai.

4. Dažniausias seksualinio smurto motyvas – lytinio potraukio tenkinimas pasirenkant atsitiktines, tuo metu šalia buvusias aukas. Taip pat reikia atkreipti dėmesį, kad atliekant stacionarines TPPE, kai kuriais atvejais nepakankamai išsiaiškinama nusikalstamos veikos motyvacija, kas yra labai svarbu.

5. Asmenybės sutrikimai, psichoziniai sutrikimai, mišrūs elgesio ir emocijų sutrikimai paauglystėje, protinis atsilikimas bei organinio pobūdžio psichikos sutrikimai - yra vieni svarbiausių rizikos veiksnių nagrinėtais atvejais.

6. Apie 64 proc. tirtų asmenų anksčiau buvo gydyti psichiatrijos stacionaruose, t.y. – jiems jau buvo konstatuoti psichikos sutrikimai.

Literatūra

1. Babachinaitė G. Smurtinio nusikalstamumo samprata, tendencijos ir šiuolaikiniai raiškos ypatumai Lietuvoje. Jurisprudencija, mokslo darbai 2008 1(103); 16-21.
2. Daškevičius K. Teismo psichiatrija./A. Dembinskas ir kt. Psichiatrija. Vilnius, 2003: 679-685.
3. Daškevičius K. Teismo psichiatrinis agresijos aspektas. Agresija ir smurtas -psichikos norma ir patologija. Vilnius, 2001: 29-36.
4. Dvoriančikov N.V., Tkačenko A.A., Vvedenskij G. E. Sudebnaja seksologija. Moskva, 2001: 321-359.
5. Liesis M. Lytinius nusikaltimus padariusiems asmenims taikytinų prevencinių priemonių tyrimo ataskaita. Biologinė psichiatrija ir psichofarmakologija, 2010; 1(12).
6. Lietuvos Respublikos Baudžiamasis kodeksas. Vilnius, 2002.
7. Sisteminis ligų sąrašas, TLK - 10 - AM. 2008.
8. Šiurkutė A. Potraukių patologijos samprata. Impulsyvių potraukių raidos psichopatologiniai dėsningumai ir ypatumai. Psichiatrijos aktualijos. Vilnius, 1997: 66-72.

SOCIAL, MOTIVATIONAL AND DIAGNOSTICAL ASPECTS OF VIOLATION ON SEXUAL AUTONOMY IN THE PRACTICE OF LITHUANIAN INPATIENT FORENSIC PSYCHIATRIC EXAMINATIONS

Jolanta Didžiokienė, Ramunė Drazdauskienė

Summary

Key words: violation on sexual autonomy, forensic psychiatry, cocial factors on the sexual violence, motive of sexual violence, mental disorders.

The article analysis social, motivational and diagnostical aspects of violation on sexual autonomy and inviolability committed by the persons who were examined in Utena forensic psychiatric department in the year 2001-2010. The prime motive of sexual violence is libido satisfaction by choosing casual victims who were nearby. The study analysis the prevailing age of the examined, the character of the crime, the influence of cocial factors on the sexual violence, the victims. 48% of the victims were strangers, casual people, the ones whom the criminals had been drinking alcohol with, family members. 30% of the victims were children and adolescent. According to the research data low education of the examined persons, abuse of alcohol and other psychotropic drugs previous convictions were prevailing as well as the fact that they did not have any source of income and a sexual partner. The article discusses the most frequent mental disorders of the examined who committed the above mentioned violations. In 21% of the examined cases the personality disorders were prevailing. About 64% of the examined people were previously inpatients in mental institutions. The article also presents the preventive possibilities of sexual abuse.

Correspondence to: ramune.drazdauskiene@vtpt.lt

Gauta 2011-12-22